

Юлія Грош: портрет бібліотекаря, краєзнавця й директора музею у дзеркалі часу

(За матеріалами бесід та епістолярію)

О. А. Юрчишина

Як найбільшу реліквію зберігаю листи, написані рукою Юлії Всеволодівни Грош – від них віє невідомою інтелігентністю, інтелектом, а ще добротою й людяністю... Для мене вона була не лише доброю знайомою, колегою, краєзнавцем, засновницею та першою директоркою єдиного музею Степана Руданського в Україні та й у світі, а й рідною по духу людиною. Про себе Юлія Всеволодівна розповідала: «Народилася 3 грудня 1925 року в місті Миколаєві у родині вчителя Всеволода Михайловича Богородицького. У 1932–1933 рр. мешкали в Миргороді в старенької бабці на квартирі. Були свідками, як до хати прийшли з тієї комісії, що забирала в людей останні харчові продукти. В бабці був горщик квасолі і той забрали. На свій пайок батько одержував 100 грамів хліба, а я як «иждивенець» – 25 грамів – маленький шматочок, завбільшки з сірникову пачку... На 1-ше Травня, я пам'ятаю, якась добросердна тьотя дала мені корж з лушпиння гречки, цвіту акації і ще чогось... Спас нас батьків брат, який жив у Чернігові, до якого ми переїхали» [8, лист без дати].*

Згодом сім'я мешкала в Полтаві, потім переїхали на Вінниччину. До війни закінчила 8 класів. Упродовж 1945–1947 рр. навчалася у Чернятинському плодово-ягідному технікумі, але не закінчила його – зрозуміла, що майбутній фах – не її покликання. У 1948 р. вступила до Тульчинського технікуму підготовки культурно-освітніх працівників (нині Тульчинське училище культури), який закінчила у 1950 р. За направленням приїхала на роботу до Калинівки на Вінниччині, працювала завідувачкою Калинівської районної бібліотеки для дітей, пересувного фонду бібліотеки для дорослих. У 1951 році за згодою була тимчасово переведена на посаду завідувачки Хомутинецької сільської бібліотеки.

«Холодно в бібліотеці, чорнило замерзло. Дві лампи газові: одна – в читальні, друга – в книгосховищі. Читачів, правда, багато було. Доріг ні по селі, ні в райцентр Калинівку не було. Восени ні проїхати, ні пройти. А хати, здебільшого під соломою, а в хатах холодно, стіни мокрі» [8, лист без дати]. В Хомутинцях познайомилася з Юрієм Федоровичем Грошем, учасником Другої світової війни. Юлія Всеволодівна згадувала про те, що він приходив до бібліотеки і приносив їй запашні й смачні яблука з власного саду. Згодом вийшла за нього заміж. Побудували хату, посадили сад, виростили трьох синів і доньку. Отож в Калинівку не повернулася, залишилася в селі на все своє життя...

До роботи ставилася сумлінно. Була однією з кращих сільських агітаторів. Часто її з книгами, журналами й газетами можна було побачити на фермах, серед механізаторів, в ланках. Всюди радо її зустрічали, односельці тягнулися до неї, відповідали на щирість і людяність довір'ям і повагою.

Працюючи в сільській бібліотеці, дізналася, що в Хомутинцях народився поет Степан Руданський. За власною ініціативою розпочала збирати матеріали про Степана Руданського. «Оформила в бібліотеці книжкову виставку на видатну дату поета. Замовили разом із сільською радою портрет С. Руданського. Ось уже був куточок, присвячений поету-земляку» [8, лист без дати].

Від письменників, літературознавців, всіх кому не була байдужа доля української культури, на адресу Ю. В. Грош надходили різні документи й матеріали. Накопичувалися експонати. У 1959 р. з нагоди 125-річчя С. Руданського в одній із клубних кімнат було відкрито

літературний музей поета на громадських засадах. Очолила музей Ю. В. Грош. На адресу новоствореного музею надійшло багато вітальних телеграм від діячів науки й культури, мистецтва, педагогічних колективів, студентів. З часом виникла необхідність перейти у більш просторе приміщення. На загальних зборах села всі односельці одноставно проголосували за будівництво окремого будинку для музею. «Жителі села Хомутиці звернулися до райвиконкому по допомогу в спорудженні будинку, де б розмістився музей. В подальші роки за керівництва в селі голови колгоспу А. Вагалюка, виділялася машина для завезення цегли з с. Гушинець. У будівництві музею допомагала, навіть власноручно вантажила цеглу на машину і слідкувала за будівельними роботами голова сільської ради Мудрик Марія Павлівна.

З районної будівельної організації було виділено в розібраному вигляді фінський будинок, і в 1967 році нове приміщення було готове», – згадувала Юлія Всеволодівна [1, с. 162–163].

До музею в Хомутиці щорічно приїздили з усіх куточків СРСР делегації й окремі відвідувачі, про що свідчать записи у книгах відгуків музею. У своїй статті «Уклін землі Руданського» в районній газеті «Прапор перемоги» від 7 січня 1984 р. Ю. Грош писала: «А скільки листів зібралось за цей час! З щемом у серці переглядаємо листи, які вже стали реліквією. З якою любов'ю до поета і його земляків писали В. Сосюра, М. Рильський, П. Панч. Листи, книги з автографами, телеграми видатних діячів науки, культури і мистецтва – це наша гордість, за те, що наше невелике подільське село привертає до себе таку увагу з боку кращих синів і дочок Батьківщини» [2, с. 4].

У листі-спогаді до українського дитячого письменника Євгена Білоусова Юлія Всеволодівна розповідала: «Надсилаючи листи з проханням до поетів, письменників України слати на адресу музею вірші, спогади, оповідання, ноти до пісень поета, я всі матеріали, які були надіслані, завезла у Вінницю літературознавцю Потупейку, що працював у педінституті, для підготовки до друку книги про Руданського» [1, с. 163]. Так була започаткована збірка «Степанові Руданському», яка побачила світ у 1968 р. у видавництві «Маяк» в м. Одесі.

До складу редакційної колегії видання увійшла Ю. В. Грош. Подвижниця досліджувала родовід Степана Руданського. «У Вінницькому архіві зберігаються книги, які були в старій церкві.

Мені було дуже цікаво переглянути ці книги, куди записували священики всі треби, які проводили в церкві: хрещення, вінчання і ін. Ще є записи батька поета Руданського Василя Руданського, який був священиком у Хомутицях» [7, лист від 13.10.2003]. Юлія Грош їздила до нащадків поета у Вінницю і старовинний Брацлав. Привезла для музею цінні фотознімки.

Юлія Всеволодівна клопоталася про відкриття в Хомутицях пам'ятника Степанові Руданському. На зборах громадськості села було написано звернення до районного відділу культури, згодом в обласне управління культури, у Міністерство культури України.

Якось листоноша вручив Юлії Всеволодівні листа від Івана Макаровича Гончара, у якому відомий скульптор висловив своє побажання створити пам'ятник улюбленому поетові.

«Скульптора цікавили фотографії Степана Руданського в профіль і анфас, спомини в книгах очевидців, хомутичан, що поет був високої вдачі. Всі ці риси характеру втілив Іван Макарович у своєму витворі душі і серця», – згадувала вона [3, с. 3]. На кошти Вінницького обласного товариства охорони пам'яток історії і культури було виготовлено погруддя з граніту, яке височіє біля сільської школи, і погруддя з мармуру, яке зберігається в приміщенні музею. У грудні 1969 р. відбулося урочисте відкриття пам'ятника.

Бібліотекар організовувала літературно-музичні вечори, на яких співомовки поета читала не лише молодь, а й люди літнього віку, співали, танцювали. Керувала хором. «Вечори переросли у свята сатири й гумору. І найкраще вони проходили в день народження Степана Руданського, були глибоко змістовними й цікавими. А з роками, десь в кінці вісімдесятих [у

1981 р.]* уперше відбулося районне свято сатири та гумору Степана Руданського. Правду кажучи, radoшам не було меж» [9, с. 2]. До заходів поступово стали долучатися відомі поети й письменники, митці, громадські діячі. А найголовніше те, що такі заходи стали виявом любові й глибокої шани до українського поета.

У Центральному державному архіві-музеї літератури й мистецтва зберігається лист Ю. В. Groш від 22 жовтня 1969 р. до голови Правління Спілки письменників України Олесь Терентійовича Гончара з проханням висловитися щодо доцільності перенесення з Ялти пам'ятника С. Руданському на його батьківщину: «Пробачте, що турбую Вас, але у нас в селі Хомути́нці виникло непорозуміння. Можливо Ви допоможете нам. Нещодавно з райвідділу культури нам повідомили, що в Ялті, де похований наш земляк Степан Руданський, треба забрати надгробний пам'ятник і перевезти де він народився, тобто в Хомути́нці. Звичайно ми не проти цього. Цікаво, які причини спонукали до того, щоб забрати його. Говорять, що Массандрівське кладовище знімається. Якщо дійсно це так і надгробку нашого земляка не буде місця, то ми з охотою забрали б, бо він нам дорогий. Якщо ж заміна кращим витвором скульптора, то думається, це недоцільно. Слова написані на надгробку, повністю відносяться до місцевості, де він похований «На чужині не заплаче...» [4, с. 185].

Незадовго надійшла відповідь. Олесь Гончар писав про те, що перевозити пам'ятник не має рації, адже і в Ялті є чимало шанувальників поета. Подвижниця проводила бесіди з односельцями, задалегідь визначивши коло запитань, записувала перекази хомути́нчан про Степана Руданського, збирала матеріали про історію села, його трудівників, сільські ремесла й промисли, ін.

Збрала матеріали до музею історії села, який розпочав функціонувати в Хомути́нцях у 1982 р. Створила альбоми про односельців-учасників Другої світової війни, солдатських вдів.

До останніх років свого життя, скільки здужала, збирала свідчення хомути́нчан про голодомор 1932–1933 рр., історію Хомути́нецької церкви: «Зараз я зайнялася записами про давню церкву в нашому селі. Є цікаві матеріали. Треба лише обійти декілька стареньких бабусь» [7, лист від 22.02.2003], «...по папці голодомору ще буду щось трохи збирати. Піду цими днями по фотографію на відкриття пам'ятника» [8, лист від 07.12.2009]. [У 2009 р. в Хомути́нцях було відкрито пам'ятник жертвам голодоморів].

«Є ще очевидці треба записати взимку. І ще думаю по історії села, сільському господарству, а то трохи записала. Все це цікаво, але вже і здоров'я не те...» [8, лист від 07.12.2009].

А ще була багаторічним кореспондентом Калинівської районної газети «Прапор перемоги». «В спілкуванні з читачами... а це були і вдови, і їхні діти, і фронтовики... брала близько до серця їхні розповіді й писала в районну газету...» [8, лист без дати]. Друкувала свої розвідки про Степана Руданського, статті про діяльність сільського музею, простих сільських трударів, життя сільської громади, історію села, тощо.

У 2006 році до Хомути́нців приїздив із Феодосії дитячий письменник Євген Білоусов. Працював у сільському музеї, спілкувався з Ю. Groш, яка надала йому багато цікавих матеріалів для його майбутньої книжки «Степан Руданський – поет і лікар» (2008, Тернопіль).

У 2008 р. ми разом із правнучатим племінником Степана Руданського О. В. Боржковським, Ю. В. Groш, її правнучкою Русланкою упорядковували могили Стефана Васильовича Комарницького та його дружини Ольги, (сестри поета) в с. Малих Кутищах на Калинівщині, висаджували в ґрунт тюльпани та нарциси. Юлії Всеволодівні було на той час 83 роки.

В останні роки життя Юлія Всеволодівна скаржилася на головні болі, зір, тому чи не в кожному листі вибачалася за почерк. Кілька інсультів здолали її життя. 18 травня 2014 року Юлії Всеволодівни не стало... Все життя Юлії Всеволодівни було сповнене великого подвижництва, самопожертви й наполегливої праці. В листах до О. В. Боржковського писала: «Як швидко пролітають роки! Все ж добре, що вони прожиті недаремно» [7, лист від 29.11.2009], «Я теж відривала відведений на спочинок час для громадських робіт: завідувача музеєм, керівник хору, основна бібліотечна робота, сількор, агітатор...» [7, лист від 23.11.2010]. А ще була головою місцевої жіночої ради. До 1999 р. працювала директоркою музею Степана Руданського. Достойниця стала двічі лауреаткою Всеукраїнської літературно-мистецької премії його імені. У 2016 р. під час VII Всеукраїнського літературно-мистецького свята імені Степана Руданського в селі Хомутичях на фасаді музею було відкрито меморіальну дошку Юлії Всеволодівні Грош. Запам'яталася надзвичайно приємною співрозмовницею, скромною й привітною. Була вдячною, чесною й порядною людиною. Ми разом раділи й сумували. Вона вміла цікаво розповідати, слухати, могла втішити, розважити, з нею було по-справжньому затишно. «...мені завжди подобалося віддавати свої знання, уміння для покращення життя людей, для їх просвітництва. Мені здається, що я з цим справилася... Все своє життя я намагалася жити так, як вчив мене батько – не забувати ніколи тієї людини, яка зробила тобі добро», – говорила Юлія Всеволодівна [5, с. 7].

Найважливішою заслугою Ю. В. Грош є популяризація життєвого шляху й творчості українського поета-класика й лікаря Степана Руданського. Все своє життя по крихтам подвижниця збирала експонати, які мають і сьогодні значну матеріальну й духовну цінність. Саме вона була фундаторкою, першою директоркою й мудрою хранителькою музею поета-земляка, однією з ініціаторів відкриття пам'ятника поетові у Хомутичях, зачинателькою літературно-мистецьких свят поета на Вінниччині. Здавня село було колискою нації, джерелом генофонду. Ю. В. Грош примножила славу Хомутичців: сюди приїздили, надсилали листи видатні діячі мистецтва, культури, науки, письменники й поети, щорічно тут відбуваються Всеукраїнські свята сатири й гумору імені Степана Руданського. Юлія Грош була однією з найяскравіших представників сільської інтелігенції другої половини ХХ ст. Незважаючи на складні умови тогочасного сільського життя, в яких їй довелося працювати, вона зробила вагомий внесок у формування культурно-освітнього рівня мешканців села, розвитку їхньої духовності. Її щоденна праця та громадська діяльність були спрямовані на відродження національної свідомості, а створений нею музей став осередком культури й просвіти не лише для односельців, а й для всіх, хто прагне внутрішньо збагатитися, прислужитися рідному народові, рідній Україні.

* У цитуванні збережено стилістику та орфографію Ю. В. Грош. У квадратних дужках примітки від автора статті.

Джерела:

1. Білоусов, Є. В. Степан Руданський – поет і лікар : худож.-док. повість для дітей / Є. В. Білоусов ; худож.: В. Виноградов, В. Пашенко. – Тернопіль : Навч. кн. «Богдан», 2008. – С. 159–166.
2. Грош, Ю. Уклін землі Руданського / Ю. Грош // Прапор перемоги. – 1984. – 7 січ. – С. 4.
3. Грош, Ю. Як творився пам'ятник С. Руданському / Ю. Грош // Прапор перемоги. – 2003. – 11 черв. – С. 3.

4. **Лист** завідувача музею С. Руданського в с. Хомутиці Вінницької обл. Ю. Грош голові правління СПУ О. Т. Гончару з проханням висловитись щодо доцільності перенесення з Ялти пам'ятника письменнику С. Руданському // Тернистим шляхом до храму: Олесь Гончар в суспільно-політичному житті України 60–80-х рр. 20 ст. : зб. док. та матеріалів / упоряд.: П. Т. Тронько, О. Г. Бажан, О. Г. Данилюк. – Київ, 1999. – С. 185–186.
5. **Мельник, Г.** Її букет нев'янутих квіток / Г. Мельник // Прапор перемоги. – 2003. – 30 квіт. – С. 7 : фот.
6. **Мудрик, О.** Високе духовне призначення : третього грудня Юлії Всеволодівні Грош виповнюється вісімдесят років / О. Мудрик // Прапор перемоги. – 2005. – 3 груд. : фот.
7. **Особистий архів** Олексія Боржковського.
8. **Особистий архів** Ольги Юрчишиної.
9. **Спадкоємиця** сміхотворця удостоєна обласної премії : з ініціативи Юлії Грош у Хомутицях побудували музей Степана Руданського // RIA-Калинівка. – 2006. – 1 лют. – С. 2 : фот.
10. **Юрчишина, О.** Завдяки цій жінці світ більше взнав про Хомутиці / О. Юрчишина // Прапор перемоги. – 2010. – 3 груд. : фот.
11. **Юрчишина, О.** Слово про хранительку музею / О. Юрчишина // Прапор перемоги. – 1999. – 6 лют.